

בי מדרשא

לעולם אל ימנע אדם את עצמו מביהמ"ד אפילו שעה אחת

שיעורי הגאון רבי אליהו הכהן בייפוס שליט"א ראש מכון משימרת השבת

בענין איסור תולעים

נקדים לדברי הפר"ח (סי' פד ס"ק נג) "לא אוכל להתאפק מלהזהיר ולהודיע לעם חומר איסור התולעים, לפי שנעשה קל בעיני הבריות, וכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר, ואין איש שם על לב מבלי לב ודשו ביה רבים וגדולים ואפילו החכמים והיחידים אינן נזהרין כראוי על פי מה שנתבאר בש"ס ופוסקים בסימן זה... ובפרט באיסור חמור כזה שעל כל תולעת ותולעת שאוכל אם נברא במחומר לקרקע אף שלא ריחש או בתלושה כגון דגים וגבינה ופירש, עובר בחמשה לאוין מפורשין בתורת כהנים בסוף פרשת שמיני, האחד הוא מוכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל (ויקרא יא, מא). הב' מכל הולך על גחון לכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום (שם, מב). הג' והד' מקרא דאל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם (שם, מג) הרי ב' לאוין מפורשין בחד קראי. והה' מולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרמש על הארץ (שם, מד). ואם הוא שרץ העוף כמו זבוב או יתוש צרעה ודבורה וכיוצא לוקה חמשה דשרצים ואידך דכל שרץ העוף (דברים יד, ט). נמצא שכל האוכל תולעים או נמלים וכיוצא חייב על כל תולעת או נמלה חמש מלקיות, ואם הוא זבובים או יתושים חייב שש מלקיות, והחמירה התורה בזה בהרבה לאוין ומלקיות להיות שהוא איסור מצוי מאוד בפירות בירקות ובקטניות ברוב מיני מאכלות, ואי אפשר ליזהר מלהכשל בהם אם לא בזריזות גדול, ולפיכך הוצרך הכתוב לזרז ביותר ולהרבות לאוין באיסור שרץ הארץ. ומעתה כל אדם יזדרז בעצמו מלהכשל באיסור זה וגם לדרוש ברבים חומרת איסורו כי היכי דלפרשו מיניה, ואני את נפשי הצלתי, ישמע חכם ויוסף לקח".

א[מספרים שהגאון ר' ישראל סלנטר זצ"ל הוקשה מפני מה ישנו חיוב לבדוק את האוכל מתולעים, הלא אפי' את"ל שיש בו תולעים אינו אלא מתעסק בעלמא, ואינו כמתעסק בחלבים ועריות שחייב, היות שהתולעים מאוסים ושלח מכתב לרע"א, ולא השיבו הגרע"א, והגר"י סלנטר תמה מפני מה לא השיבו רע"א, ולאחר שנים פגש את הג"ר שלמה בן הגרע"א ושאלו מפני מה לא השיבו אביו, וענה לו הגר"ש איגר כי תשו' הרע"א (מהדו"ק סי' ח) שמתעסק בשאר איסורים אסור מהתורה נכתבה כתשובה לגר"י, ושם יסד הגרע"א "דמתעסק מקרי ג"כ עבירה, אלא דלא חייבה התורה חטאת עליו", אלא שרע"א נמנע מלשלוח תשובה זו היות שבאותם ימים היה המרא דאתרא בסלנט הגאון המופלא ר' הירש סלנט, שלרוב חריפותו ובקיאותו היה מכונה "ר' הירש בעל התוס' ", ומפני כבודו חשש רע"א להשיב לשאלה הבאה מעירו (הובא סיפור זה בספר אחיזה בעקב על שו"ת רע"א שם הערות ס"ק ד).

קושית הגר"י סלנטר יישובו בכמה אופנים, לשיטות שחלקו על רע"א ומתעסק מותר בשאר איסורים וי"ל שהיות שמתכוון לאכול מאכל זה, אע"פ שיודע שיש חשש שמא יש בו תולעים, חשיב שרוצה לאכול גם את התולעים, ועוד שמתעסק בחלבים ועריות שחייב שכן נהנה, אין זה שהנהנה גורמת לו חיוב, אלא שבמקום שנהנה האיסור הוא המציאות שעושה אתה דבר ולא כוונתו לעשות, ולכן יש חיוב, והכא נמי היות שבמציאות אוכל את התולעים חייב.

ב[ויל"ע לענין מה נחשב לתולעת או חרק וכדו', שהלא חיידיקים שא"א להבחין בהם ודאי שאינם אוסרים, ואמנם מה שאפשר לראות רק בזכוכית בפשטות אינו נחשב לחרק שאוסר, אלא שהראיה שלנו התקלקלה, שהלא בגמ' בבכורות (נד

ע"ב) "וקים להו לרבנן דשיתסר מיל קא שלטא ביה עינא דרועה" וכיום לא רואים כבש במרחק של שש עשרה ק"מ, ולכן צ"ע האם הדבר נמדד לפי הראיה שלנו או לפי הראיה שהיתה בזמן חז"ל. ובכל מקרה חיידקים אפילו אם יש ריבוי ועל ידי זה רואים אותם אינם בסוג חיי ואינם כלל בכלל האיסור.

אמנם גם בראיה שלנו ישנם דרגות שונות, ונח' הפוסקים מה נחשב לדבר הנראה. ובמציאות ישנם דברים הנצרכים למומחה לראותם, וגם בזה ישנם כמה דרגות, שיש דברים שמי שהתרגל מעט לבדוק אחר חרקים רואה אותם, וחלק מהחרקים מי שאין לו רגילות מרובה ועיניים טובות אינו יכול לראותם, אמנם בד"כ בכל הדברים הללו אחר שמומחה רואה אותם, יכול לראות אותם בעין רגילה.

ג] עוד יל"ע שחלק מהחרקים ניתן לראותם בקלות, וחלק רק לאחר עשיית פעולות ניתן להבחין בהם, וצ"ע עד איזה רמה מחוייב לבדוק אחר החרק ומאיזה דרגה לא חשיב לבריה מפני שאינו ניכר.

ולענין ביטול ברוב, אם האיסור ניכר אינו בטל, ודנו הפוסקים באופנים מסויימים שיכול למצוא את האיסור ע"י פעולה או מאמץ האם חשיב איסור ניכר או אינו ניכר.

והנה אם האיסור מעורב בהיתר, וצריך לברור חתיכות מרובות בכדי למצוא אותו, כתב החכמ"א (כלל נא סעי' א) "דע דביטול כל האיסורין לא שייך אלא במה שאינו ניכר, אבל אם יכול להכיר האיסור אין לו ביטול עולמית בין בלח בין ביבש... ואפילו יבש ביבש אם יוכל להכיר האיסור אינו בטל אפילו באלף כגון שנתערבו חיטים מצומחים שהם חמץ בשאר חיטים לא שייך ביטול אפילו באלף כיון שיכול להכיר האיסור ולהסירו אפילו על ידי טורח גדול, ובכל זה אין חילוק בין איסורי תורה לאיסורי דרבנן", וכן הפמ"ג (יו"ד שפ"ד סי' פד) כתב דאיסור תולעים אין לו ביטול מדאורייתא "דהא אפשר לברר האיסור וכל שיש להכיר האיסור ל"ש ביטול". ובפת"ש (יו"ד סי' רעט ס"ק א) "ועוד דכאן לא שייך ביטול, דכל היכא דאיכא לברורי ולהכיר האיסור אפילו במקום דקשה לברר ל"ש ביטול בשום אופן".

וכע"ז כתב הפר"ח (יו"ד סי' קד ס"ק ג) לענין תערובת שאפשר לברור האיסור ע"י מישוש, שחובה לברור ע"י מישוש "אבל אם המאכל נימוחה ונעשה רוטב עבה והעכבר נחתך לחתיכות דקות ונתערבו החתיכות דקות במאכל אין שם ביטול אפילו באלף, שהרי התבשיל הנימוח הוי לח והחתיכות קטנות של עכבר הוו יבש, דאפילו חטים שהם דקים ביותר מקרי יבש, ואין היבש מתבטל בלח שהרי ע"י מישוש בידים בתבשיל ירגיש בממשו של איסור ויכירנו והוה ליה איסור הניכר שאין לו ביטול".

אמנם מצאנו בפוסקים שהגבילו את חיוב הבירור, דהש"ך (סי' צח ס"ק ו) כתב "והטעם דשלא במינו אף בדבר יבש שאינו נ"ט חמיר יותר לפי שנקרא דבר שיש לו תקנה דיכול קצת להכיר האיסור ולהסירו משם, ומ"מ בטל שפיר בששים דמאחר שהוא ג"כ מועט ואינו מוצאו נקרא שפיר דבר שאין לו תקנה" מבואר שאף שניכר קצת, כל שאינו מוצאו בטל.

וכן החו"ד (חדושים סי' קד ס"ק ב) כתב "אבל כשאי אפשר שיבוא בפני עצמו לתוך פיו, רק בתערובת היתר, מותר אף שניכר האיסור, כיון שאי אפשר לברור, ועיין ביאורים ס"ק א' שכתבתי דהעיקר דכל שיש שיעור למלקות, כגון בכעדשה משרץ או בכזית בכדי אכילת פרס, וניכר האיסור אף שאי אפשר לברור, אסור, אבל בדליכא שיעור למלקות מותר כל שאי אפשר לברור, אף שניכר האיסור", מבואר כי במקום שאין שיעור מלקות היקל החו"ד באיסור הניכר. וכעין דבריו כתב ביד יהודה (שם הקצר ס"ק ה) "וזולת זה יש ביטול בכל דבר שא"א להפריש אחד מחבירו אפילו ליבש בלח אף אם ניכר במראה, אבל באם אפשר להפריש אחד מחבירו גם ע"י טורח אין ביטול לשום דבר".

ועיין ביד יהודה (הארוך סי' סט ס"ק סא) שנתן גדר באפשר לברורי, וז"ל "אך נראה דהענין כך הוא באם אפשר להתברר מאיסור מתוך ההיתר שיהיה האיסור בפ"ע וההיתר בפ"ע זה לאו תערובת הוא אבל כשא"א להתברר עד שיפסד כל ההיתר א"כ תו תערובת הוא ובטל, אבל באם נתערבה חתיכות גדולות ואפשר להתברר ע"י שיטעום עכו"ם מקצת מכל חתיכה, אף דיפסיד קצת ההיתר, כיון דיציל השאר בודאי צריך להתברר, דהשאר הוי כלא נתערב כלל".

ובעצם דבריו, האם צריך לתת לעכו"ם לטעום מכל חתיכה וחתיכה הוא מח' הפוסקים, דדעת היד יהודה דצריך לתת לקפילא ארמאה לטעום מכל חתיכה וחתיכה עד שימצא האיסור, ולחזו"ד (סי' קא ס"ק ז) אינו צריך ליתן לגוי לטעום כל חתיכה וחתיכה, ורק אם ירגיש טעם איסור באחת מהחתיכות יזרקנה.

ובמקום שהאיסור ניכר ממש, ודאי איסורו דאורייתא, וכבר הביא הט"ז (סי' תרלב ס"ק ד) דעת הלבוש שסובר כי אף איסור הניכר בטל מדאורייתא, ודחו הט"ז (ס"ק ג) והפמ"ג (על הט"ז שם) דבריו מכל וכל. וכן הוא בתשובת הרשב"א (שו"ת ח"א סי' תפה) לענין חטי חמץ שהתערבו בכשרות, "ועוד נראה לומר טעמא רבה דכל איסור ניכר ושהוא בעין אפי' דבר מועט בתוך היתר מרובה ואפילו באלף לא בטיל, דאלו חתיכת נבלה ניכרת שנתערבה בתוך אלף חתיכות של היתר אפי' חתיכה שאינה ראויה להתכבד, אין אומרים שתהא מבוטלת בשאר, שהרי נכרת היא וצרך לחפש אחריה ולסלקה".

ד] אמנם גם אחר שנתבאר שטרחא מעוטת ודאי צריך לעשות בכדי לברר את האיסור, ולרבים מהפוסקים אף טירחה מרובה, עדיין צ"ת מהו שיעור החרק שנחשב לדבר הניכר, ובחזו"א (או"ח סי' יד (א) ס"ק ו) כתב לענין כינים הנמצאים על עור הדג שיש להתירם אם נמוחו, "ושיעור נמוח היינו שאין העין מכירתו כלל והלכך מתבטל כדין יבש ביבש, אבל אם העין מכירתו כשיפגשנו אע"ג שאין כח באדם לחפש אחריו חשיב כאיסור ניכר ואינו בטל, ואם אין העין מכירתו מחמת קטנותו ועדיין הוא שלם אינו בטל מדרבנן מדין בריה".

ובסי' ל (ס"ק ג) נקט דדין איסור שאין כח ביד אדם לבררו, אך אם יחפש אחריו ימצאנו אם הוא בטל תלוי בפלוגתת האחרונים, דלש"ך בטל, ולט"ז אינו בטל, והוכיח כשיטות שאינו בטל מדברי הר"ש התוס' והרשב"א. ובסי' כד (ס"ק ח) כתב לענין קמח שמעורב בו תולעים ונאפה, "אבל אם האיסור ניכר לא מהני ס' כיון דפוגע באיסור עצמו והוא ניכר וכ"ז מבואר בט"ז וש"ך סי' ק"ד ובבהגר"א שם סק"ו, וכל שהוא ניכר כשיפגענו אף אם הוא טמון בתבשיל עב ואינו מוצאו חשיב כניכר ולא שייך ביטול".

[אמנם בסי' י"ד כתב "ובמעשה דהט"ז יש מקום להקל דהמילבן להפלגת קטנותם ודאי אבדו הכרת העין ויש כאן ביטול יבש ביבש ואף אם כאן ספק בריה הוי ספיקא דרבנן", והנה בעצם מעשה דהט"ז (סי' פד ס"ק טז) כל האחרונים דנו להתיר משום דהוי שעת הדחק, ולא אמרו שמפני שקטנים בטלים, וצ"ב. ועוד יל"ע אם כוונת החזו"א שבטלים לקטנותם, או מפני שבטלים בבצק, וצ"ע].

ומיהו הגאון רמ"ח בויאר שליט"א אמר שכל דברי החזו"א שנאמרו לאסור, היינו בדבר שהוא טמון ולאחר שיוציאו מהטמנותו יהי דבר ניכר, אך כי ישנו אופן אחר שבו אין ראיה שדעת החזו"א לאסור כיון שקיים רק מוסתר, אמנם באופן שגם לאחר ראיית הדבר אינו נראה כחרק, ורק בהתבוננות מבחינים כי יש לו צורה של חרק, לא נתבאר בדברי החזו"א לאסור ויש סברא שכל עוד שאני לא רואה את זה הוא בטל.

מה שדנו עד עכשיו הוא על הדין דאורייתא שדבר ניכר לא בטל אבל גם בדבר שאינו ניכר ובטל יש דין מדרבנן שבריה לא בטלה שולחן ערוך יורה דעה סימן ק סעיף א' "בריה, דהיינו כגון נמלה או עוף טמא וגיד הנשה ואבר מן החי וביצה שיש בה אפרוח וכיוצא בהם, אפילו באלף לא בטל. ואין לו דין בריה, אלא אם כן הוא דבר שהיה בו חיות, לאפוקי חטה אחת

של איסור". עוד יל"ע כי אם נאמר כדעת הסוברים שכל איסור ניכר אף שאינו בריה אינו בטל, ומאידך נאמר כי לבריה יש שיעור שרק בה היא אוסרת, אבל דבר שאינו ניכר כבריה לעצמו אינו אוסר, לא משכחת לה לדין בריה בתולעים, שכל מה שאסור מדין בריה, אסור ממילא מדין איסור הניכר, ואפש"ל דאה"נ, וכמדומה שמדברי הגמ' אין ראיה שתולעים אסורות מדין בריה, ואפשר שלענין תולעים דינם שווה, ולעניינים אחרים חלוק דינם, וכגון ביצים וכדו' דלסוברים שהם בריה, שייך בהם איסור בריה אף שאינם נכרים אמנם בשו"ע נקט נמלים וצ"ב וכן באחרונים שם. כנפי יונה סימן פ"ד "וגם נראה קצת ראיה כי לא הזכירו הפוסקים בדין בריה אלא זבוב ונמלה, ולא מן התולעים האלו כלום". וראיתי בספר של הרב הגאון ר' בצלאל פכטהלט שליט"א וכתב ששמע מת"ח גדול שצ"ל שגם החזו"א לא מיירי באופן שהוא טמון ואבוד בתבשיל וא"א לחפש אחריו רק כוונתו שהוא טמון בתבשיל עב ואינו מוצאו בקל עד שיחפש אחריו היטב דומיא דמישוס היד שכתבו האחרונים ועדיין צריך תלמוד.

ה] עוד יל"ע בחיוב הבדיקה דמן הדין מיעוט מצוי צריך בדיקה אחריו, יל"ד איך משערים מיעוט המצוי, ולדוג' ברסק עגבניות יל"ד אם משערים בכל הקופסא האם הוא מיעוט המצוי שיש תולעים, או משערים בכמות שלוקחים לתבשיל, או במנה שאדם אוכל, וצ"ת, וכן יש לברר שיעור מיעוט המצוי, וכידוע הריב"ש (סי' קצא) כתב שמיעוט המצוי ר"ל שהוא קרוב למחצה ורגיל להיות, והמשכנות יעקב יו"ד (סי' יז) הביא ראיה דעשר אחוז חשיב מיעוט המצוי וצריך בדיקה, ואכתי יל"ד דאין ראיה בפחות מזה אי חשיב מיעוט המצוי. וכן

עוד מצאנו בדברי הראשונים שאמרו באופנים שונים שיש לחוש ולבדוק שמא יש במאכל תולעים, וז"ל הרמב"ן (חולין נח ע"ב) "מ"מ במינין שהתלעה מצויה בהן היאך לא נחוש, והרי אמרו נמי נחוש נמי דילמא פרישו לדופנא דבירא כדלקמן (שם), אלמא דבר המצוי מחזקין, וכן דעת הרמב"ם ז"ל". ולשון הרמב"ם (הל' מאכ"א פ"ב הל' טו) "מנין שדרכן להתלע וכו' לפיכך כל מיני פירות שדרכן להתלע כשהן מחוברין לא יאכל עד שיבדוק הפרי שמא יש בו תולעת". ולשון הרשב"א "ועוד דאמר סתמא הני תמרי דכדא, אלא משמע דמשו"ה נקט תמרי לפי שהתלעה מצויה בהן ולומר דכיון שהדבר מצוי אף על פי שהוא מיעוט, למיעוט המצוי חששו וכענין שחששו לסירכות שבריא, וכדאמרין לקמן בשילהי פירקין (סז ע"א) לא לישפי איניש שכרא בלילא על גבי ציבתא מאי טעמא דילמא פריש לציבתא והדר נפיל לכסא אף על פי שאינו ידוע שיש יבחושין בתוך השכר אלא דבר המצוי וה"נ ל"ש, וכ"כ הרמב"ם ז"ל כל מיני פירות שדרכן להתלע כשהן מחוברין לא יאכל עד שיבדוק הפרי שמא יש בו תולעת ע"כ".

ו] עיקר דין בדיקה במיעוט המצוי למדוהו הפוסקים מבדיקת הריאה, והנה קיי"ל דאבדה הריאה הבהמה מותרת, ויל"ד אם ע"י הבדיקה האוכל לא יהי' ראוי לאכילה אי חשיב כמו אבדה הריאה מחמת שאין אפשרות בפועל לבדוק קודם האכילה, וכן יל"ד אם צריך מומחה לבדיקה ובפועל יגרם שאין לו אפשרות לאכול כיון שצריך מומחה אי חשיב כאבדה הריאה.

יל"ד בדבר שהוחזק קרוב לודאי בתולעים, האם מהני להסיר התולעים כשאינו מסירים לגמרי, אלא שאחר הסרתם כעת הגדר הוא ששכיחות התולעים היא בגדר מיעוט שאינו מצוי.

עוד יל"ד כשיש הבדל בין סוגי יבולים ומגדלים ברמת השכיחות של התולעים, האם מהני לעשות בדיקה מדגמית כדי להיווכח אם יש כאן מיעוט המצוי.

לקבלת שיעורי הרב שליט"א מידי שבוע
בכתובת: ARDT832@gmail.com

